

Naturalismia kollektiivisesta kirjoituskoneesta

Jean Petitot, Francesco J. Varela, Bernard Pachout ja Jean-Michel Roy (toim.), *Naturalizing Phenomenology – Issues in Contemporary Phenomenology and Cognitive Science*. CA Stanford University Press, 1999, reprinted 2003.

Nykyään on tullut epidemiaksi ”naturalisoida” filosofioita. Naturalisoimiseen liittyy tutkittavan asian luonnontieteellistämistä ja transsendenttien merkitysten kieltämistä. Esimerkiksi Suomessa on yritetty naturalisoida ahkerasti Immanuel Kantin filosofiaa, joka tunnetaan voimakkaasta naturalismin vastaisuudestaan. Jokin aika sitten Suomeen rantautui Stanfordin yliopiston kustantama artikkelikokoelma *Naturalizing Phenomenology*, jossa parikymmentä tieteen renessanssineroa koettaa naturalisoida fenomenologiaa. Huomiota yrityksessä herättää naturalisoimisen käsitteeseen liittyvä pakonomaista tekemistä ilmaiseva sanamuoto. Kun ajattelutapa itse ei ole naturalistinen, sitä ”naturalisoidaan”.

Fenomenologinen filosofiaperinne syntyi Keski-Euroopan yliopistoissa 1900-luvun taitteessa. Sen varhaisvaiheen kärkinimiä olivat muiden muassa Oscar Becker (1889–1964), Moritz Geiger (1880–1937), Nicolai Hartmann (1882–1950), Edmund Husserl (1859–1938), Roman Ingarden (1893–1970), Alexander Pfänder (1870–1941), Adolph Reinach (1883–1917), Max Scheler (1874–1928) ja Carl Stumpf (1848–1936). Fenomenologista ajattelua luonnehti ensinnäkin kartesiolaisten ”varman tiedon” tavoittelun ja sielu–ruumis-dualismin aatehistoriallinen ja tietoteoreettinen kritikoiminen. Siihen on liittynyt subjektin tietoisuuteen sisältyvien havaintojen (*res cogitas*) ja todellisuudessa *an sich* olevien objektien (*res extensa*) välisen maailma–minä-dualismin purkutyötä, jota on toteutettu sekä sisältä argumentein että historiallis-kriittisen tulkintatyön kautta.

Toiseksi, fenomenologeja on yhdistänyt halu uudelleen tulkita perinteiselle transsendentaalifilosofialle ominaista eli tietoisuuden ja todellisuuden välistä ontologista ongelmaa. Tämä on ta-

pahtunut muun muassa intentionaalisuuden käsitteen kautta. Siihen on sisältynyt myös niin sanotun psykologismen kritiikkiä, kun fenomenologit ovat arvostelleet psykologien halua palauttaa havaintotodellisuuden ilmiöt ja valtasuhteet pelkiksi mielen ilmiöiksi. Realismin ongelmaa on fenomenologisessa filosofiassa pidetty marginaalisena siksi, että edellytettävissä objektien intentionaalinen olemassaolo ”todellisuuden” olemassaolo tai olemattomuus menettävät merkitystään. Fenomenologisen ajattelun valossa realismin eri muodot ovat alkaneet näyttää vain metafysisen kannanoton sisältäviltä puolueilta. Kolmanneksi, fenomenologiset filosofit ovat tarjonneet kritikoimiensa oppijärjestelmien tilalle joko eksistenssifilosofisen tai interaktionistisen ratkaisun sisältävää ihmiskuvaa. Sen mukaan ihminen nähdään historialliseen situaatioonsa kioutuvana osana omaa elämismailmaansa (*Lebensweltiä*). Fenomenologian piirissä ihmisyttä onkin voitu tarkastella luontevasti osana kaikille ihmisille yhteisiä sosiaalisia vuorovaikutussuhteita. Neljänneksi, fenomenologisten ajattelijoiden yhteiskuntafilosofiaa ja etiikkaa on edellä mainituista lähtökohdista luonnehtinut kriittinen asennoituminen pelkkään systeemiteoreettisesti motivoituneeseen filosofiaan ja tieteeseen sekä niiden sisältämään vallankäyttöön.

Fenomenologian jakautuminen

Naturalizing Phenomenology -kokoelman artikkeleissa fenomenologinen filosofia rajataan keskittymällä käsittelemään vain Husserlin varhaisfilosofiaa. Toimitajat toteavat esipuheessaan, että Husserlin fenomenologiasta ei voi tulla kognitiotieteen ”välinettä” (*become instrumental to cognitive science*) ilman ”olennaista muokkaamista” (*substantial transformation*). Siksi kirjan mielenkiintokään ei kohdistu vain nykyisen kognitiotieteen kehittämiseen vaan myös husserlilaisen fenomenologian ”uudelleensuuntaamiseen” (*reorientation*). Koska kumpaakin hanketta on toimittajien mukaan mahdotonta ”viedä läpi sellaisenaan”, he ilmoittavat kiinnittävänsä huomiota fenomenologian naturalisoimiseen. Sen tarkoituksena on ”luoda tieto-opillisia ja ontologisia perusteita kognitiotieteelle ja mallintaa fenomenologian käsitystä ihmisen intentionaalisuudesta matemaattisesti”.

Naturalizing Phenomenology -teoksen aihepiiri todistaa, miten angloamerikkalaisen ja mannereurooppalaisen filosofian

välillä kytenyt asenne-ero on ollut omiaan jakamaan myös fenomenologista filosofiaa kahteen eri suuntaukseen. Niistä ensimmäinen keskittyi pelkkään intentionaalisuuden käsitteeseen ja omaksui sen systeemifilosofiansa välikappaleeksi. Ihmisen tajunnan suuntautuneisuus ymmärrettiin tieteelliseksi instrumentiksi, joka pitää panna puihin. Tällä tavoin asennoituvaa filosofiaa arvelee tekevänsä fenomenologiselle ajattelulle palveluksen, sillä se katsoo pystyvänsä oikeuttamaan muuton pelkäksi ”elämänfilosofiaksi” arvotamansa fenomenologian tieteellisyyttä. Tosiasiassa kyseinen orientaatio on jäänyt polkemaan paikoilleen analysoiden vain Husserlin filosofian keskikautta eli 1900-luvun vaihteen aikaa ja pitäen tärkeimpänä lähteenään hänen *Ideen*-teostaan, erityisesti sen ensimmäistä osaa, jonka mielenkiinto oli puhtaasti metodologinen.

Toinen ja fenomenologisen ajattelun oman kehityksen kannalta tärkeämpi kehityssuunta on se, jossa intentionaalisuus on ymmärretty ihmisen suuntautuneisuudeksi omassa elinympäristössään ja ajassa. Tätä katsantokantaa ovat edustaneet Husserlin jälkeen muiden muassa Martin Heidegger (1889–1976), Emmanuel Levinas (1906–1997) ja hiljattain edesmennyt Jacques Derrida (1930–2004). Merkillepantavaa on, että *Naturalizing Phenomenology* -teoksen yhteensä 642 sivulla ei mainita Levinasia lainkaan. Edellä mainittujen filosofien sijasta teos pitää tärkeimpinä teoreetikkoinaan naturalismistaan tunnettuja tekoälyn tutkijoita ja kognitiotieteilijöitä kuten Jerry Fodorin ja Daniel Dennettin sekä Willard van Orman Quinea. Teos tukeutuu ennalta arvattavan paljon myös loogikko Gottlob Fregen varhaiseen fenomenologiaan. Onpa joukossa Frege–Husserl-analogioistaan tunnetun Dagfinn Føllesdalin artikkeli Gödelistä ja Husserlistä.

Kognitiotieteen tekninen ihmiskuva

Naturalizing Phenomenology -kokoelman kirjoitukset liittyvät kognitiotieteen alaan. Sana kognitiotiede juontaa juurensa latinan kielen sanasta *cognoscere*, joka tarkoittaa ”tietää”. Kognitiotiede tarkastelee inhimillisen tietämisen edellytyksiä. Siten sen mielenkiinto on kartesiolaista alkuperää. Entä mistä kognitiotieteilijöiden kiinnostus fenomenologiseen filosofiaan nykyisin johtuu? Näiden ajattelutapojen omat mielenkiinnon aiheethan ovat olleet melko erilaisia. Husserlin var-

haisfilosofia oli varman metodin etsinnänsään aluksi hyvin kartesiolaista (hän myös kirjoitti kartesiolaista meditaatioista). Siten ei liene ihme, että hänen ajatuksensa ovat puhutelleet myös kognitiotieteilijöitä. Husserl päätyi pitämään uransa alkuvaiheelle ominaista metodisen täsmällisyyden vaatimusta lopulta yksipuolisena asenteena, mutta hänen ajatustensa mekanisoinnin ja naturalisoinnin kautta koetetaan nyt luoda kuvaa dynamisesta ja kehittyvästä tieteenalasta, jonka piirissä tapahtuu jotain hyvin tärkeää. Intentionaalisuuden käsite on sopinut relationaalisen luonteensa vuoksi mainiosti tämän mekanisoinnin välikappaleeksi.

Kognitiotieteellä on tätä nykyä vahva asema yliopistolaitoksessamme. Se toistaa samaa mekanistis-materialistista ihmiskuvaa, joka oli tyyppillinen positivismiin ja empirismin kukoistuskaudelle. Samalla se merkitsee taloudellisten resurssien suuntaamista edelleenkin juuri niiden mukaisille ihmisen tarkastelutavoille. Esimerkiksi Helsingin yliopiston Käyttätymistieteellisen tiedekunnan vuoden 2004 valintaopas opettaa jo opiskelijaksi aikoville kognitiotieteestä näin: ”Tutkimus perustuu naturalistisiin tutkimusmenetelmiin, kuten aivotutkimukseen, psykologisiin kokeisiin, matemaattiseen mallintamiseen ja teoreettiseen argumentaatioon” (27).

Moderni kognitiotiede onkin kartesiolaisen ajattelun institutionalisoitu muoto. Samaan tapaan myös Helsingin yliopistossa toimivaa *Kieliteknologian* laitosta voidaan pitää juuri sellaisen vieraantuneen kommunikaation ilmauksena, joka vastustaa levinäsiläistä käsitystä kielen ja puheen inhimillisyydestä ja tekee sen takaperoisella, 1950-luvun ihmiskuvaan sitoutuvalla tavalla.

Kauhukakaroiden kansituolit

Entä mitä merkitystä *Naturalizing Phenomenology* -teoksen tapaisella kokoelmalla voi olla? Toimittajat käyttävät avausartikkelinsa kaikki 80 sivua Husserlin esittämän naturalismikritiikin kumoamiseen ja elämismaailmaproblematiikasta vaikeamiseen. Artikkelit päättyvät (kenties ymmärrettävästi) kappaleeseen ”*Limits of naturalization*”. Loput 20 artikkelia onnistuvat jo lyhyemmässäkään tekstissä hautaamaan fenomenologisen filosofian keskeisen idean.

Fenomenologian naturalisointi kertoo omalla tavallaan analyttisen ja mannereurooppalaisen filosofian ”lähen-

tymisestä”. Se on edistynyt käyttämällä välineenä angloamerikkalaisten määrittelyjoukkojen ponttoonisilta. Samalla, kun eurooppalaisen filosofian entiset metropolit ovat tyhjentyneet ajattelusta ja kirjallisuudesta, fenomenologisen filosofian kirkkain kärki on alkanut loistaa periferiassa kuten Suomessa. Tällöin fenomenologinen ajattelu on paikantunut nimenomaan filosofian laitosten ulkopuolelle. Kuvaa tästä muutoksesta antaa esimerkiksi se, että ranskalaisen filosofian viimeisenä suurena nimenä tunnetun Jacques Derridan vieraillessa Suomessa vuonna 2000 kutsujana olivat Helsingin ja Turun yliopistojen *taideaineiden* laitokset – eivät filosofian laitokset. (Muiden muassa Ilkka Niiniluoto on nimittänyt Derridaa filosofian ”kauhukakaraksi” teoksessaan *Järki, arvot ja välineet*, 1994, 328).

Filosofiakäsityksiä koskevan taistelun tuloksena Pariisiin ja Berliinin katukahviloihin ovat jääneet vain auringonottajista tyhjentyneet kansituolit samalla, kun suurin osa Manner-Euroopan yliopistojen oppituleista on täytetty ”kansainvälisin kriteerein” vain englantia puhuvan tiedeyhteisön eduksi. Eräät tieteenharjoittajat ovat kokeneet oman perinteensä isänmurhan kunniatehtäväkseen. Tämänkin Yhdysvalloissa julkaistun kokoelmateoksen toimittajista Jean Petitot on pariisilainen *aistinfysiologi* ja Francesco J. Varela *neurobiologi*. Bernard Pachout on pariisilaisessa Picardien yliopistossa vaikuttava *psykologi*, kun taas Jean-Michel Roy toimii Bordeaux’ssa sijaitsevan Michel de Montaigne -yliopiston *havainnon ja toiminnan fysiologisessa laboratoriossa*. Edellä mainituista henkilöistä vain Varela on esittänyt kritiikkiä mekanistista tiedekäsitystä kohtaan ja tehnyt sen fenomenologisen ajattelun tuella. Myös hän menetyi hiljattain Pariisissa vuonna 2001.

Mitä fenomenologian naturalisointi on?

Entä mitä fenomenologian naturalisoinnin sitten oikein on? Mihin tarvitaan artikkelia ”*Intentionality naturalized*”? Miksei voida sanoa, että intentionaalisuuden naturalisointi on heteroseksuaalisen valtakulttuurin kyrpä, joka nussii maailman vittuun? Se olisi paljon luontevampaa verrattuna turhaan ritualisointiin. Akateeminen fenomenologiatulkinta tekeekin arkielämän asioista usein omia motiivejaan tunnistamatonta. Se tuo mieleen Antti Eskolan taannoisen lausah-

duksen kansainvälisessä aikakauskirjassa julkaistuista artikkeleista: Lukeminen on kuin söisi kumisaapasta hiekan ja soran kera – mitään ei saa irti ja hampaissa vain rouskuu...

Omasta mielestäni tieteellisen teoksen pitäisi olla kaunokirjallisesti arvokas. Filosofisuus tarkoittaakin minulle samaa kuin voimakkaasti näkemyksellinen, mielipiteenvarainen, selkeästi ajateltu, runollinen, esteettisesti vaikuttava, semanttisesti rikas, koskettava, liikuttava ja kiihottava. *Naturalizing Phenomenology* on tavattoman turha kirja. Luultavasti se on julkaisutukin vain akateemisten tulosvaatimusten täyttämiseksi: jotta tutkijat saisivat pitää rahansa. Tämänkin kokoelman kirjoittajat olisivat varmasti ihmisinä ihan mukavia, elleivät he olisi niin tavattoman naiiveja.

Jukka Hankamäki